

**KİTABİ-DEDE GORGUD'UN YUBİLEYİ İLE İLGİLİ BU İLİN
PAYIZINDA DÜZENLENECEK ZİRVE TOPLANTISI GARŞISINDA
BAKIDA KEÇİRİLEN "DEDE GORGUD-1300" TEDBİRLERİ**

YAŞAR GARAYEV

Türk halglarının evezsiz milli-me'nevi serveti olan folklor gaynaglarının çağdaş dünya elmi kontekstinde tedgigata celb olunması ve beynelhalg mikyasda deyerlendirilmesi bu gün eraların ve sivilizasiyaların bir-birini evez etdiyi tarihi keçid dövründe hüsusile ciddi medeni-tarihi ehemmiyet kesb edir. Bu bahımdan "Dünya eposu ve folkloru" mövzusundakı VI Beynelhalg Konfrans ve "II Türkiye-Azerbaycan Kollokviumu" kimi nüfuzlu ve sanballı toplantuların Bakıda keçirilmesi ve bu büyük elmi tedbirlerin türk medeniyyet tarihinin şah eserleri arasında önemli yer alan *Kitabi-Dede Gorgud* eposuna hesr olunması deyerli bir hadisedir. Bu onu gösterir ki, dünyanın Azerbaycan gerçekliyi marağı sosial-igtisadi amillerle yanaşı, me'nevi-medeni istigametlerle de getdikce daha çoh bağlanır.

Müdrüklük, uzag görenlik, yol göstericilik, hilaskarlık mücessemesi ve simvolu kimi halg bedii tefekküründe obrazlaşmış ulu Dede Gorgudun epos ve folklordaki ezemetinin dil, üslub, poetika, etnografiya ve başga yönlerden sistemli şekilde araşdırılması, onun dünyanın neheng eposları ile mügayise ve elageler şebekesinde öyrenilmesi tarih ve medeniyyetimizin irimigyaslı hüdudlar dahilinde tedgig ve tegdimine beynelhalg türkologiyanın deyerli hidmetidir.

Dünyanın aparıcı türkoloji merkezlerini temsil eden mütehessislerein gatıldığı bu böhterem elmi toplantı baz Dede Gorgudun 1300 illik yubileyine hazırlığın başlanğıcı kimi de elametdardır.

Türk bilim adamlarının da yahından iştirak etdiyi VI Beynelhalg Bakı Epos Konfransının ve Azerbaycan Elmler Akademiyasının İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araşdırmaları İnstitutu ile birlikde keçirdiyi Türkiye-Azerbaycan "Dede Gorgud" Kollokviumunun hem sedri, Azerbaycan Elmler Akademiyasının Nizami adına Edebiyyat İnstitutunun direktoru, prof. Yaşar Garayevin hemin toplantılardan geydlerini ohuculara tegdim edirik.

**I. EPOŞŞÜNASLARIN VI BEYNELHALG-"KİTABİ-DEDEM
GORGUD-1300" KONFRANSINDAN GEYDLER**

Konfransda temsil olunan alimlerin milli terkibi Asiyanın ve Gerbin esas coğrafi bölgelerini ve Dede Gorgudla bağı elmi mekteblerin ekseriyyetini ehate edir.

Üstelik, ohunan me'ruzelerin mövzu-problem terkihi de bu miqyaslı edebi forumun beynelhalg elmi-nezeri ehemmiyetinden behs açmağa bize esas verir. Onun lokal milli ehemmiyeti ise odur ki, konfrans Bakıda keçir ve *Kitabi-Dedem Gorgud*'a hesr olunur. Men tedbirin elmi-siyasi ehemmiyetini de buraya elave etmek isteyirem: konfrans gösterir ki, dünyanın Azərbaycana marağı yalnız onun yeraltı servetlerine maraqla mehdudlaşmır, hetta "neft renessansı" ve "esrin kontraktı" dövründe de Bakıya yalnız "biznes adamları" yoh, hem de milli-me'nevi deyerlerin cazibesine-Gorgud zekasının işığına ve istisine can atan elm-senet adamları ahışır.

Nehayet, Konfransın halis milli-ehlagi ehemmiyeti de var. Bakıda Gorguda hesr olunan dünya konfransı ele bir vahtda keçir ki, Gorgudun sazının simi Göyçede ve Ağkilsede gırıg-gırıg olub; Gorgudun gobuzunun perdesi Şuşada ve Laçında Füzuli ahından yoh..., yağı düşmenin ("gara kafirin"-Gorgud te'birince) nefesinden delik-delik, şan-şan olub. Bele bir vahtda epos haggında çağdaş elmin sözü Gorgudun sazında köklenib dünyaya söylenirse, bunu artıq bizim Konfransın hem de tarihi-remzi me'nası ve ehemmiyeti saymaq olar.

Lord Beytsin hatiresine te'sis olunan Beynelhalg Konfransın (ABŞ) Daimi teşkilat Komitesinin ve onun Sankt-Peterburg filialının Azərbaycan Elmler Akademiyasının Edebiyyat İnstitutu ve Hatai rayonu İcra hakimiyyeti ile birlikde Bakıda (1-5 dekabr, 1977) epos ve folklor mövzusu üzre keçirdiyi uluslararası elmi forum beş gün davam etdi ve "Dede Gorgud"un 1300 illiyine hesr olundu. Üç bölmede elli dörd me'ruze dinlenildi. Me'ruzeçilerin terkihibinde ve çihışlarda on iki ölkeden iyirmi yeddi gonag iştirak etdi. ABŞ, İngiltere, Sankt-Peterburg, Moskova, Norveç, İsveç, Türkiye, İran, İrag, Orta Asiya respublikaları, Yakutistan temsil olundu.

Çeşidli alimlerin çoh sayılı me'ruzelerinde kesişen ve govuşan müteherrik ve dinamik kontekstlerden Dede Gorgudun obrazı yeni rakurslardan ve daha miqyaslı, iri hüdudlardan göründü. Men bu coğrafi kontekstlere tarihi konteksti de elave etmek isteyirem. Bele ki, Gorgudun 1300 illiyi ile birlikde gorgudşünaslığın tamamlanmagda olan 200 illiyini de geyd etmek olar. Demek olar ki, bütün me'ruzelerde bu iki yüz ilin tarihi-elmi tecrübesi nezere alındı ve Konfransın nezeri yekunlarında onlar hamısı iştirak etdi.

Şübhesiz, öten iki yüz ile aid tehliil ve giymet vurğuları ile yanaşı, gorgudşünaslığda bizi gözleyen en yahın, perspektiv yüz illere impuls vere bilecek elmi ideya ve müşahideler de yekun senedlerinde öz ifadesini tapdı. Dedemiz Gorgud bütünlükde zamanla-hem keçmiş, hem de gelecekle körpünü bizim yadımıza saldı. Çihışlarda bir daha tesdig ve tesbit oldu ki, zamanın gesdinden, ebedi yohluğa mehkumlugdan me'evi deyerleri yalnız mif hilas edir, yaddaşı sklerozdan epos goruyur. Etnik-milli ve ehlagi deyerleri ölümün elinden Bilgamıs, Manas ve Gorgud alır. Temeli ve tağı daşdan yoh, sözden tikilen me'nevi ehramın-piramidanın adı Şergde dastandır. Üstelik, türk mifi ve eposu türk üçün hemişe tekce amansız zamanın yoh, hem de yabançı mekanın, yad etnik mühitin hücumundan müdafienin

silahı ve garanti olub. Etnik gaynağa, kökene, yaddaşa illerin ve eraların te'sirsiz galdığı galaça ve gorug olub. Mehz mifin ve tarihin, yaddaşın ve zamanın hem ahengini, hem de tezdadını gizleyib-sahlayan ve zirvesi (güllesi) Gafgazdan sonsuza çatan bele bir galaçanın fasadı ve tağı üstüne ünvan ve imza kimi üç söz-“Dede”, “oğuz” ve “kitab” sözleri yanaşı yazılıb: *Kitabi Dedem Gorgud ela lisani taifeyi oğuzan.*

Bu o demekdir ki, dastanın dili gedim, ecdad, etnik türkce deyil, “ata türkce” den ayrılan “oğuz türkcesi”dir; dastan-halis “şifayi edebiyat” deyil, hem de şifahiden ayrılan, kitablaşan yazı-kitab edebiyatıdır. Kitab-mif, kitab-epos tezdadı dastanın dili ve poetikası ile bağı bütün diger komponentler arasında da var. Bele ki, “kitab”ın dili prototürkün dili olmadığı kimi, XI-XV yüzyılların dil nümuneleri ile aynı tipologiyanın faktı ve hadisesi de deyil; hemçinin yakın türkceler (gıpçagca, çığatayca) arasında tesnifden sonraki te'sir ve temerküz elametlerinden de söhbet gede bilmez. Üstelik tezdadlı poetikalar, hecadan, eruzdan, ümumiyyetle veznden (Orhon-Yenisey ağlarından ve Alp Er Tonga ile bağı bayatılardan) evvelki ve islamdan sonraki üslublar da burada bir neçe zaman gatından (mifik zaman, etnik zaman, epik zaman kesimlerinden ve gehremanların, söyleyicilerin, şifahi metnleri geleme (“kitab”a) alan katib-mirzelerin yaşadıkları ayrı-ayrı zamanların simbiozundan) danışmağa bize esas verir.

Lakin elmi bölgü me'yarının ve tarihi tipologiyanın yalnız bir prinsipine esaslanıb, eposun şifahi ve yazılı yaddaş merhelelerine tesnif vermek de doğru olmazdı: burada hem metn ve poetikaların (dil, üslub, vezn, süjet ...), hem de hakim devlet ve idare gurumlarının, gehreman, tayfa, şecere tarihlerinin (prototürk, oğuz, gıpçag ve başga gövmler) arasında karşılıklı tarihi münasibetlerin ve bütün bunların eposdaki görüntülerinin bir-biri ile mügayisesini paralel şekilde, sintezde aparmag lazımdır. Bir de ona göre ki, ümumiyyetle oğuznamelerde töre tefekkürü, dastan şuuru, türk devletçilik ve hügug te'limleri (etnik “mem”in ve psikologiyanın kodları ve arhetipleri), bütün bunların teşekkül, intibah ve böhran megamları geniş eksini tapmışdır. Meselen, natigler bele bir müşahideye şerik oldular ki, biz dastandaki ayrı-ayrı boylarda oğuz ellerini ve erlerini ayrılık ve vida ovgatında, onların tegdim olunduğu psikoloji tesvire hatireden ve nostalgiyadan düşen işgda görürük, artıg ötölmüş zaman ve uzagda galmış, terk olunmuş mekan gatlarında görürük. Onların yakın geleceyi için açığ-aşgar bir nigarançılık da özünü aydın hiss etdirir. Doğrudan da bele oldu: bir etnonim kimi “oğuz” sözü aradan çıhdı. “Dede Gorgud”dan sonra oğuzlar ancag “oğuzname”lerde galdı, oğuz edebi en'enesinin ömrü oğuz sözünün öz ömründen davamlı ve uzun sürdü. Ta yakın iki yüz ile geder koloritli oğuzçuluğa heç şifahi bedii en'enenin özünde de rast gelmedik.

Lakin bütün bunlar ister “Dede Gorgud” kitabının özünde, isterse de ondan sonraki dövrlerde oğuzun şecere-nesl mensubiyyeti barede hegigete konkret milli-etnik ve tarihi kimliyi meselesini şüphe altına almağa esas vermir.

Şübhesiz, dastanın adındaki “dede” ve “oğuzan” sözlerinin yer üzündeki cemi oğuzların indiki bütün nesillerine ve gollarına etnik dehli, birbaşa helef-ecdad, varis-irs münasibeti vardır. Üstelik, “Dede Gorgud” ümumtürk mikyasında vahid amal, ortag yaddaş abidesidir. Lakin bununla bele, onomastika ile, etnik ve toponimik koloritle, poetika, dil ve üslubla, tarihi ve coğrafi mekan anlayışı ile bağlı teferrüatların bütöv bir kompleksi iddia etmeye esas verir ki, bu ortaglıgdan ayrıldığında, çağdaş oğuz gollarından her birinin payına düşen ferdi mensubiyetin çekileri (faizleri) arasında nisbetin fergi azeri türklerinin heyrine artır. “Dede Gorgud”un oğuz sambalında azeri türkcesinin çekisi bütün diger türkcelerin ve oğuzcaların hamısından çohdur. Türkolog-gorgudşünas Mehemed Fuad Köprülüzadenin eposla bağlı dediyi meşhur obrazlı ifadeye analogiya şeklinde desek, eger dastandaki azeri lehcesini terezinin bir gözüne, bütün diger türkcelerin lehcelerini ise hamısını bir yerde terezinin diger gözüne goysag, azeri terefi çeker, ağır geler. Büyük Türküstandan ve Kiçik Asiyadan geçen gedim türk (“Gorgud”) “ipek yolu” yekun ve zirve megamına Hezer sahilinde gelib çatıb ve ecdad, ulu, dede Gorgud “Oğuz Odiseyası”nı Gafgaz mekanında yaradıb.

Elbette, ümumi ecdadın hansı konkret helefe ve konkret yurd yerine mensubiyeti problemini mütleğleşdirmek de olmaz. Ahı insan ağacdın, millet meşeden ferglenir: bitdiyi torpagdan kenara köç etmeyen halg çetin ki, tapılsın. Uşaglığın vetenini halglar da uşaglığın özü ile birlikde itirir ve sonra onu artıg yer üzünün yoh, mifik yaddaşın ve tehtelşüurun heritesinde ahtarmağa başlayırlar. Ve efsus, bu zaman neinki ilk “yurd yeri”nin, üstelik, ilk “gürbet yeri”nin de ünvanı çoh vaht ele hey sonsuzun, dibi görünmeyen ahtarışın ebedi hedefi olarag galır. Odur ki, ortag me’nevi keçmişimizi birleşdiren, bütövleşdiren müşterek türk abideleri ne geder çoh olsa, bu ortag türk geleceyi (sabahkı vahid me’nevi mekan) üçün de en yahşı rehin olar.

Lakin söhbet daha evvel keçmişle bugün, indi arasında irsiyyet ve yaddaş körpüsünden-artık mövcud, cari me’nevi mekandan gedir. Mifde, eposda senedleşen ve ebedileşen etnik kodun ve psiholoji arhetipin birbaşa davamı olan çağdaş ehlagdan, me’neviyyatdan ve mehiz onlarla şertlenen bedii-estetik deyerlerden gedir. Bele bir megsede çatmag üçün nüfuzlu bir alman şairinin me’ruzelerden birinde hatırlanan paradoksal fikri konfransda geribe marag doğurdu: “Biz bütün kitabhanaları yandırmalıyık. Yalnız bundan sonra yaddaş edebiyatı, mif ve epos dövrü başlanacagdır. Ohunan yoh, hatırlanan edebiyat epohası geriye gayıdacagdır”.

Ahı mehiz Epos felsefi sabitlik, ehlagi e’tibar telkin eliyen janrıdır. Efsane, esatir heç vaht haggı nahagg olmağa goymur. Efsaneler ve ilahi ruhun, haggın dergahına inanclar eyni vahtda yaranır ve ölen de bir yerde ve bir vahtda ölürler. Talede, alın yazısında, ruhda, seciyyede olan ve başga bütün şifahi janrlarda, meselen, nağıl da özünü gösteren metamorfoz, çeviklik, ehlagi şertilik burada yohdur. Aşigin dünyevi yahud ilahi eşge heyaneti nağıl da be’zen cezasız da gala bilir, yahud

günahkar övladı ata nağılda bağışlaya da bilir, eposda ise heç vaht. En yahşı türk eposu da o eposdur ki, ona türkün gıncının yoh, ruhunun gücü, gelbinin halallığı ve ağılının ışıǵı ona hopub. Eposla etnosun en tebiî gaynaǵı, sintezi baş verib. "Dedem Gorgud", türklüyün mehz bele kitabıdır.

Bu ana kitabı, altun kitabı, gamus ve namus kitabını yalnız "Bilgamıs"la, "Alpamıs"la, "Avesta" ile, tekce "Mahabharata" ve "İliada" ile mügayise etmek olar; növbeti siyasi konyuktura yoh, yaddaş ve ehlag yaradan kitablarla mügayise etmek olar. Odur ki, konfransda "Dede Gorgud"un mehz hemin kitablarla, hemçinin Şumer, Misir, İran, Çin dastanları ile mügeddes dini-ilahi abidelerle baǵlılığı barede me'ruzeler (Marina Mundt-Norvec, Hemid Nitgi-İngiltere, Cokel Gloş-ABŞ, Şamil Cemşidov, İsmayıl Veliyev, B. Şefiyev-Bakı, Fikret Türkmen, Mustafa Esen-Ankara, Cavad Mehemmedeli Hey'et, M. Ferzane-Tehran, Mireli Selamet, Eli Rıza Serrafi-Tebriz hüsusi marag doğurdu.

Yekdil fikir bele oldu ki, eger gam-şaman kompleksi, mistik-teoloji gat, zerdüştilik tesevvüf ve islam deyerleri ile baǵlı vurgular ve çalarlar "Kitab"dan çıharılsa, yerde heç ne galmaz.

Milmen Perri ve Lord Beyts nezeriyyesi ABŞ ve Avrupa folklorunun tedgigi ve konkret materialı zemininde formallaşib ve dünya eposunun öyrenilmesi tarihinde helelik son böyük elmi merheleni teşkil edir. Milli dastan şüurunun ve çeşidli etnik medeniyyetin tarihen formalaşan tipoloji ifadesi, poetikada ve bedii mahiyyetde beynelmilel universalialar, elmi-filoloji tehlilde formula-düstur ve shem-model strukturu bu konsepsiyada, esasen klassik yunan mifinin ve Avrupa eposunun tedgigi tecrübesinde müeyyenleşdirilib.

Me'lumldur ki, goca ve kor Homer "İliada"nın ve "Odisseya"nın veznini, onun musigi, ritm ve aheng biçimini Egey denizinin dalgasına ve nağmesine gulag asa-asa bestelemiştir. Müşterek biçim Egeyle Hezerin, Arazın ve Kürün musigi ritminde ve ahenginde de vardır. Odur ki, Perri-Beyts metodunun Şerk eposuna tetbigi milli türkologiya ve folklorşünaslıg garşısında perspektivli üfukler açır. Konfransda ohunan me'ruzelerin mühüm bir gismi de bu metodun elmi mehanizmine ve onun Şerk materialına tetbiginin perspektivlerine hesr olundu. (B. N. Putilov, Y. A. Kleyner, M. A. Lobanova, N. İ. Kostyuhin, Faik Çelebi-Sankt Peterburg, G. S. Tebrizi-Edinburg, Saleh Aliyev-Moskova, M. V. Samsonova-Yakutıstan). Me'ruzelerden gırmızı hett kimi keçen aparıcı fikir o oldu ki, Şergde de, türkte de Homer var -Gorgud. Ve son böyük "Oğuz Odisseyası"nı o yazıb.

Bu fikre tekzib ve teshih verenler de oldu: yoh, Gorgud Homer deyildir, eksine, Homer de Gorgud imiş. Onları yalnız birleşdiren yoh, ayıran tipologiya da me'ruzelerin ve çihışların, narahat elmi ve emosional polemikanın predmeti oldu. Şehir cemiyyeti, ya köçebe medeniyyeti? Ruhla intellektin, senetle tebietin gaynaǵı harda daha güclüdür? Oturag meişet üsulu ve atlı heyat terzi-bunlar sivilizasiyada tipologiyadır, yohsa tarihi inkişafda ierarhiya, sosial gamillikde hronologiya: aşağı ve yuharı "mertebe"? Klassik türk eposu ne ile ve haradan start götürüb: at ile Alp

çemeninden, yohsa deye ile sehradın, gayıgla deryadan? Yoh, bu vüs'etde uçuş üçün startı ve ganadı milli eposa şehir meişeti vere bilmezdi. Eposdakı aheng ve harmoniya mehz "köçeri"den sivilizasiyaya köçüb, hopub.

Şeherde sivilizasiya hemişe ekolojiya ile tezaddadır. "Köçebe"de ise onlar hele vehdet (aheng) teşkil edir. İndi sivilizasiya sehvinı düzeldir, hemin ahenge-urbanizasiyadan evvelki (ifrat urbanizasiyasız.) tebiete gayıdır.

İti ritm (atlı heyat ritmi.), açıg mekan (sema, deniz, sehra bütövlüyü.), yazılmamış ganun (me'nevi-ilahi ehlag kodeksi.) gübbesiz semaya, Tanrıya, kosmosa deyib-gayıdan ilahi musigi ve ses-bütün bunlar "Gorgud"a ve "Bilgamus"a köçebeden ve alından keçib-gelib. Mifin ve tarihin tezadı yoh, ahengi onlarda öz klassik ifadesini tapıb. Me'ruzelerde ve polemikalarda söylenen fikirlerin çohunda (Anar, Bekir Nebiyev, Zümrüd Guluzade, Kamil Veliyev, Tofig Hacıyev, N. Rızayev, M. Gasımlı, E. Eskerov-Bakı, Ehmet Ercilasun, Öcal Oğuz-Ankara, Mustafa Esen-İstanbul bu hegiget tesdik ve tesbit olundu.

Konfransda tarihi yaddaş ve mifoloji sistem, kosmogonik ve genealoji esatirler, milli-etnik dastanlar, eposla bağı tengidi metin, üslub ve neşr problemleri, epos-dil-tarih-felsefe-etika-estetika münasibetleri, tarihi-tipoloji kontekstler ve te'sir daireleri mövzusunda da silsile me'ruzeler dinlenildi (Sadıg Tural, Fikret Türkmen-Ankara, Ağamusa Ahundov, Samet Elizade, Kamal Abdulla, Azad Nebiyev, Nüşabe Araslı, Elmeddin Alibeyzade, Nizami Ceferov, Ağayar Şükürov, Gülbeniz Abdullayeva, Vahid Zahidoğlu, Kübra Aliyeva, Nüreddin Hebibov, Hüseyin İsmayılov, Rüstem Kamal, Sabire Dünyamalıyeva, Terlan Guliyev, Ali Şamilov-Bakı, Ebülfez Guliyev-Nahçıvan).

Natigler bele bir real gerçekliyi hem de me'nalı ve simvolik hesab etdiler kileralar, yüziller keçidini, XXI esri Azerbaycan, türk dünyası, bütövlükde beşer Gorgudla garşılایır, onun felsefe ve heyat mektebi ile, ehlag idealı ve gamusu ile garşılایır. Asiyada da, Gerbde de halglar bu böyük türk eposu ile daha yahından ünsiyyetde olur ve dünyada getdikce daha çoh millet Gorgudu yaradan halgın dostuna, hemfikrine çevrilir.

Konfransın son plenar iclasında bütün iştirakçılar hamısı yekdillikle bu forumu "Dede Gorgud" eposunun 1300 illiyine 1999-cu ilde keçirilecek yekun ve zirve toplantısına en yahşı beynelhalg hazırlıg tedbiri kimi yüksek giymetlendirdiler ve aşğıdaki getnameni garşıda bizi gözleyen iki Gorgud ili üçün emeli fealiyyet programı kimi kabul etdiler:

1. "Türk halglarının epik irsi"-Beynelmillel Assosiasiyası te'sis olunsun, onun Ankarada Daimi Teşkilat komitesi ve Bakıda filialı yaradılsın.

2. "Dede Gorgud"un akademik elmi-tenkidi metni hazırlansın ve bu megsedle Beynelhalg terkipte elmi redaksiye Şurası te'sis olunsun.

3. "Dede Gorgud" adına Beynelhalg Müğafat te'sis olunması ve her iki ildən bir beynelhalg türkologiyada en böyük uğurların bu Müğafatla teltif edilmesi barede elagedar teşkilatlar garşısında mesele galdırılsın.

4. *Kitabi-Dede Gorgud* barede en seçme, kompleks tedgigatları ehate eden müntezem toplular silsilesi neşr edilsin.

5. Aşağıdaki mövzularda toplu ve kitablar neşr edilmesi ve eyni adlarda elmi-tedgigi ve informativ-tebliği filmler ve videofilmler çekilmesi teklifi ile elakeder teşkilatlar garşısında mesele galdırılsın:

- a) "Oğuzname"ler,
- b) Gorgudun araşdırıcıları,
- v) Gorgud nağılçıları,
- g) Gorgud tesviri senede,
- ğ) Gorgudda ünvanlaşan ve dastanlaşan coğrafi mekanlar (Göyçe ve Garabağ da dahil olmagla)
- d) "Dedem Gorgud" kitabı ve "Dede Gorgud"la bağı kitablar,
- c) Gorgud televiziyada, teatrda ve kinoda,
- i) "Gorgud-1300" bayramları Azərbaycanda ve dünyada,
- z) Gorgud ve türkler, Gorgud ve Avrupa, Gorgud ve slavyan halgları.

Aşağıdaki mövzularda simpozium ve festivallar keçirilmesi meksede uyğun hesab olunsun:

1. Gorgud-köken ve soy yaddaşı kimi
2. Gorgudda kodlaşan köçeri kültürü ve XXI yüz ilin medeniyyeti problemi.
3. "Dede Gorgud" eposu ve müasir dövürde humanitar deyerler problemi.

4. Türk halglarının dastan festivallarının "İpek yolu" marşrutu ile kesişen ve govuşan "Gorgud yolu"nın (eposla bağı abideler ve turist kompleksleri olan yerler dahil olmagla) bütün esas coğrafi ünvanlarında tedbirler silsilesi keçirilsin.

Bütün bu tedbirler Azərbaycanın müvafiq yaradıcılıq teşkilatları ile-BMT, YUNESKO, Yunesid, Yusaid teşkilatları arasında, hemçinin, Azərbaycanda ve diger türk ölkelerinde muvafiq gurumlar arasında birge iş programının terkiб hissesi kimi hazırlanıb heyata keçirilsin ve bu megsedle müvafik müğavileler imzalsın.

Türk dövletleri başçılarının növbeti Bakı Sammitinin, II Türkoloji Gurultayın ve V "Türk kültürü" kongresinin, VII Lord Beyts simpoziumunun bir vahtda, vahid Yubiley Programının terkiб hisseleri kimi keçirilmesi teklifi ile Respublika Dövlet Yubiley komitesine müraciet olunsun.

Azərbaycan Elmler Akademiyası ile Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Gurumu arasında yubiley garşısında uzunmüddetli birge emekdaşlıq programı barede müğavile imzalsın.

Bakıda yekun elmi sessiyası keçirilsin: "Dede Gorgud" ve dünya eposu gelenekleri".

Amerika Birleşmiş Ştatlarının, Londonun, Moskovanın, Sankt-Peterburgun, Ankaranın, İstanbulun, Tehranın, Mahaç-Galanın ve Bakının Türkoloji merkezlerinden, elm, edebiyat ve medeniyyet ocaglarından, ayrı-ayrı görkemli türkolog-alimlerden Konfransın ünvanına gelmiş teleqramlarda foruma büyük elmi uğurlar arzulandı ve onun beş gün davam eden fealiyyeti "Azerbaycanın dünya folklorşünaslığına behş etdiyi töhfe" (Beynelhalg Lord Beyts Konfransının hemsedri, dr, professor Y. A. Kleynerin teşekkür mektubundan) kimi yüksek qiymetlendirildi.

II. MİLLETLER ARASI DEDE GORGUT KOLLOKYUMU (II. BEYNELHALG DEDE GORGUD KOLLOKVİUMU)

DEDE TÜRKDEN ATA TÜRKE DEDE GORGUDDAN ATATÜRKE KEDER

Babil (Vavilon) erasından ve orta esrlerden fergli olarag XX yüz il “yeni dünya” keşfi ile yoh., “yeni keçmiş” keşfi ile elametdar oldu: sivilizasiyaların en ulusu ve gedimi-Şumer medeniyyeti tarihin ve torpağın tekinden zamanın ve yerin üst gatına çıharıldı. Daş ve deri abidelerin ilk gil selefi “Bilgamıs” eposu ilk defe işıg üzü gördü. Daha doğrusu, biz “Bilgamıs”ın işığının üzünü gördük. Mehz bu işıgda zamanın eradan iyirmi min il evveli ile iki min il sonrası yeni-üçüncü eraya açılan gapıda bir-biri ile görüşdü ve bu görüşde keçmiş gelecekdən (indiden) uca göründü. Mife, eposa, Gorguda ilden-ile artan global bedii-felsefi marag da ele o vahtdan başladı.

Mif-mekanca bizden kenarı ve zamanca bizden uzağı ehtiva ve ehate etse de, yaddaşca, mahiyyetce dahilimizdeki indini, içi gerçeyi, ye’ni geni, kodu, ebedini ifade eleyir. Mehz bu bahımdan növbeti on iller “Bilgamıs”dan Manasa ve Dede Gorguda uzanan bağları, irsilik, kod ve gen tellerini de artık elmi şekilde e’tiraf ve tesdig etdi. Bu bağlar ve teller, kökler ve gaynaglar Gorgudu Bilgamısa ne geder yakınlaşdırsa da, *Kitabi-Dede Gorgud* adlı klassik metnin yaşını bir min üç yüz ille hesablayan bizim yeni gorgudşünaslığın teklifini elm yekdillikle garşıladi: türk dünyası ve YUNESKO bu şertiliyi gebul etdi. Azərbaycanın möhterem Prezidenti, türk kültürünün böyük hamisi ve dostu cenab Heyder Aliyev bu regemin resmi yubiley yaşu kimi geyd olunması barede ferman imzaladı.

Boy boylayan, soy soylayan Gorgudun dastanda “ol zamanlar” deye söhbete başladığı yüz iller, epik ve mifik zaman hansı konkret dövrleri ehate edir? Boylarda her yeni körpeye ad verirken Gorgud eyni sözleri her defe yeniden tekrar edir: “Adını men verdim, yaşını Tanrı versin”. Bes, Gorgudun özüne yaş veren ve dastana ömür möhleti ayırarken alimler, Gorgud övradları ne keder haklı ve edaletli görünürler? Kollokviumda me’ruzelerin mühüm bir gismi bu mövzuya hesr olundu.

Bu nüfuzlu, migyaslı elmi tedbiri Azərbaycan Elmler Akademiyası, Yazıçılar Birliyi, İstanbul Üniversitetinin Türkiyat Araştırmaları İnstitutu ve Hetai rayon İcra hakimiyyeti birlikde keçirirdiler. Dörd gün davam eden müzakirelerde Azerbaycandan, Türkiyeden ve İrandan filosof, tarihçi, lingvist ve edebiyatşünas alimlerin gorgudşünaslığa, onun klassik ve çağdaş problemlerine hesr olunmuş otuz me’ruzesi dinlenildi. Azərbaycan Elmler Akademiyası prezidenti, Dövlət Yubiley Komissiyası sedrinin müavini Feremez Magsudov Kollokviumu tebrik etdi. Kollokvium Dede Gorgudun dünya migyasında geyd edilecek tarihi yubileyi garşısında gorgudşünaslığın elmi ve teşkilati vezifeleri barede getname gebul etdi. Türkiye ve

Azerbaycan arasında bu istigametde emekdaşlığın konkret programı müeyyenleşdirildi.

Me'ruzelerin mühüm bir gismi tarih, etnolingvistika, metn ve dil problemlerine hesr olunmuşdu. Çıhış edenlerin ekseriyyeti (akad. Azad Mirzeczade, professorlar Ehmed Bican Ercilasun, Şamil Cemşidov, Süleyman Aliyarov, Tofiq Hacıyev, Fikret Türkmen, Zeyneb Korkmaz, Kamil Veli Nerimanoğlu, Nureddin Rizayev, Aysu Ata, Celil Memedov, Penah Helilov) bele bir genaetde yekdil oldular ki, VII esre gederki dil, leksikon, tarih ve ovgat, etnik yaddaş ve herbi-demokratik kodeks dastanda öz tebi, koloritli eksini tapıb. Gedim, en'enevi türk at ritmi, köçeri-cengaver davranışı, zadegan, han, bey psihikası, romantik epik yaddaş ve tefekkür, merdliye, halala güvenen inanc ve adetler mehz VII esrden sonra İslamın ideya-estetik te'siri ve teshihi ile cilalanıb, incelenib, indiki poetika ve struktur biçimini alıb. Nehayet, XI esrde (Anadoluda Osmanlı hanedanı dövründe) yazıya alınıb. Meişetde ve ehlagda aşkar şamançı izler, antropomorfik işig, su, guş, ağac obrazları, silah, at ve gurd kultları, "bozlamag", "uluşmag" kimi fe'ller ve Buğac, Derse han, Bayandır han, Salur Gazan kimi ad-isimler de eskilikden heber verir. Metnde mifoloji simvolika Gorgudu arhaik struktura, funksional-semantik hüsusiyyetler ise magiyaya, yahud şaman pirine yahınlaşdırır. Gorgudu tarihi şahsiyyet kimi seciyyelendiren detal ve teferruatlar ise onu mifden aralayıb orta esrlerin ve Orta Şergin etnik-medeni sistemi ile bir araya dahil edir. Tesadüfi deyil ki, yunan, ereb, fars ve türk gaynaglarında "Gorgut" adlı emirden, serkerdeden, peyğemberden, vezirden, ozandan... behs olunur, folklorda ise o, şaman, tebib, mag, sehrkar, pir kimi fealiyyet gösterir: hilas edir, şefa verir ve yol gösterir; bed ruhları govur, halga gopuz çalıb türkü demeyi öyredir, igidlere ad verir, hanlara "gayıbdan dürlü heberler" söyleyir. Mifler ondan metafora ve allegoriya, şecereler ise real tarih ve konkret şahsiyyet kimi behs edir. Her halda dastanın söylendiği, indiki biçimi aldığı ve yazıya köçürüldüyü tarihler zamanca eyni deyil ve onda bu tarihlerin her birinden bir iz, bir gat galıb yaşayır. Hem gehreman, hem de müellif kimi Gorgud-efsaneden ve revayetden, mifden ve dastandan, salnameden ve şecereden keçib "kitaba" dahil olur.

Me'ruzelerde ve çıhışlarda (Hemze Zülfikar, E. Alibeyzade, N. Ceferov, Halig Akalın; Rüstem Kamal, Behlul Abdulla, Metin Erkin) Gorgudun yurd yeri, tarihi-etnik mensubiyyeti, bir ozan ve bir prototip kimi şahsiyyeti barede mübahiselere de digget çekildi ve ilk yekunlar vuruldu. Bele bir genaet rehber tutuldu ki, "Dede Gorgud"-gövmi, etnik anlayışdır, bütövlükde türk etnik-medeni sistemi, çerçivesi hüdudunda ümumi, global problemin faktı ve hadisesidir. Ve onun mütlegalahidde, konkretlokal (coğrafi) mensubiyyetinin hüdudları barede sün'i problem bizim üçün artıg yohdur. Doğrudur, arhetipin, gedim dastanın mehz çağdaş azerbaycanlıların ecdadı olan Türklerin "bağrından fıskırdığını" sübut eden etnik, toponomik detallar daha çohdur. Yalnız onu demek kifayettir ki, hele Övliye Çelebi (XVII esr) "büyük sultan" (dastanda "dede Sultan") adlandırdığı Gorgudun mazarını Derbendde şahsen ziyaret etdiyini söyleyir. Lakin o da hegigetdir ki, epos başlıgda yazıldığı kimi

("Taifeyi-oğuzan") bütün oğuzların epik ve etnik yaddaşdır. Sonrakı her sivilizasiya onu ya özünün mügeddeslik areenalının terkbine dahil edir (meselen, İslam onu mö'min giyafesine, müselman övliyasının libasına bürüyür), ya da repressiya gurbanı edir (meselen, sovet gazarma rejimi dövründe olduğu kimi. Me'ruzelerden biri -Celal Gasimov- ele bu mövzuya hesr olunmuşdu).

Me'ruzeciler akademik neşr, elmi metn, tercüme ve poetika problemleri üzerinde hüsüsile geniş dayandılar (Osman Fikri Sertkaya, Samet Elizade, Vagif Arzumanlı, Saim Sakaoglu, İsa Hebibbeyli, Güllü Yoloğlu, Metin Erkin).

Çıhışlarda da metndeki yanlış kelmeler ve durğu işareleri, yanlış ohumalar, düzü yanlış çevirme halları ile bağı çohlu nümuneler getirildi. Lakin bele bir doğru, ali hegigete de heç kes şübhe etmedi ki, "Dede Gorgud"-bütün sehvleri, yanlışları ile mügeddes bir kitabdır. Ve onu geleme, yazıya alan şahs Tanrı işi görüb, öz dövrünün en savadlı adamı olub.

Dastanda ebedi eksini tapan, me'nevi, ehlagi deyerleri vurgulayan natigler (Kamal Abdulla, Ali Dutmaz, Celal Memedov, Selaheddin Helilov) tarihi ve ibretil me'na kesb eden bele bir hikmeti de hüsüsile gabarıg açıqladılar ki, burada heç kes uzun müddet esir galmır, hemçinin torpag da. Ne torpag, ne de millet esirlikden gurtarmayınca halg rahat olmur.

Folklorşünaslıgda en yeni, çağdaş metodologiyanı ve nezeri problemleri gorgudşünaslıg getirmeyin ehemmiyeti getnamede ayrıca madde kimi geyd olundu. Teklif edildi ki, beş dilde seçme megalelerden ibaret elmi toplu, Bakıda ve Ankarada Drezden ve Vatikan nüshelerinin tengidi metnleri neşr olunsun. Türkiye ve Türkistanla birlikde bedii ve senedli filmler çekilsin, türk dünyasında Nobel özülüne beraber ortag "Dede Gorgud" mügafatı te'sis olunsun. On iki boydan ibaret dastana hüsusi tegvim hesr edilsin. Yubiley gabağı yardıcılıg müsabigeleri e'lan olunsun ve "Dede Gorgud ensiklopediyası" çapdan çıhsın.

Kollokviumun iştirakçıları müzakireye Dede Gorgudla başladılar, söhbeti Atatürkle davam etdirdiler ve bu beynalhalg forumu Heyder Aliyev fenomeni haggında ayrıca me'ruze ile tamamladılar.

"Atatürk türk dünyası ve Azerbaycan" mövzusunun müzakiresinde Türkiye ve Bakı Atatürk Araştırmaları Merkezlerinin selahiyetli nümayendeleri, alimler, senet ve medeniyet hadimleri çihış etdiler. Hüsusi vurgulandı ki, türk me'neviyyatına, türk amal ve ideallarına sedaget bahımından "Atatürk"le "Dede Gorgud" anlayışı arasında ferg ele "ata" ve "dede" sözleri arasındaki ferg gederdir. Tesadüfi deyil ki, Atatürk ve çağdaş türk gerçekliyi barede söhbetler de lap ahıra geder Gorgudun gopuzunda köklendi ve Gorgud sazının siminde "çalındı".

"Atatürkçü düşünce" ümumiyyetle, "atatürklük" mehz bütövlükde türklüyü, türklüye hidmeti atalığı, uzmanlıg seviyyesine galdırmağı ifade edir.

Bele genaete gelmeye esas veren bir de odur ki, öz dövlət ve cemiyet felsefesini ve siyasetini Atatürk mehz "Ata" mifologeminden gelen me'nevi deyerler

ve ehlag servetleri üzerinde gürdü. Totalitar seçeneklerin hamısından yan keçdi, şahlığı ve monarhiyanı da, faşizmi ve kommünizmi de, şovnist ve mezhebçi, irgçi ve sinifçi deyerleri de hamısını bir terefe tulladı, bütöv halga, bütöv millete söykenen umummilli dövlet yaratdı.

Atatürkün rehber tutduğı me'yarlar türkleri tarih boyu azad ve hürr yaşadan deyerler idi. Mehz o deyerler idi ki, onların hesabına tarihin bütün dövrelerinde türkler bağımsız yaşamışdılar, "tarihi millet" olmuşdular, ye'ni neçe-neçe min il onların heç zaman "dövletsiz tarihleri" olmamışdır: Alp Er Tongadan Alp Er Aslana, gılinc Arslandan, Meteden ve Oğuz Hagandan Atatürke uzantılar mehz bu deyerlerden cergelenen, sıralanan körpüler idi.

Ortag me'nevi mekan ve ehlagi deyerler o vahtkı Türkiye Cumhuriyyetini mehz Azerbaycanla ve Azerbaycanda daha evvel gurulmuş layig, dünyevi, milli cümhuriyyetle birleşdirirdi. Demek olar ki, eyni problemlerle Azerbaycan Anadoludan daha evvel garşılaşmış ve hemin problemleri eyni me'nevi, ehlagi ve siyasi müstevide hell elemişdi.

En gedim, zengin türk mifik ve epik en'enesinde tarihi bir ganunauyğunlug var ve o öz yekun, öz zirve megamına, emeli, gerçek ünvanına XX yüz ilde gelib çatır-Atatürkte ve atatürkçülükde. Ailede, meişetde, cemiyyetde sakral idare ve hökmranlıg kultundan sözün indiki me'nasında rehber ve önder ideyasına yol, sehrli, ilahi ruhdan, şaman, ozan, gazı, dede türkten Atatürke-atütürklüye geder menzilin sonu mehz bu vaht başa çatır. Ve öz ifadesini leksik, semantik gerçekde de tapır: "Atatürk" adında ve imzasında.

Simpozium bir daha gösterdi ki, tekçe Türkiyede deyil, bütün türk dünyasında Atatürkün şehsiyyeti, milli dövletçilik en'eneleri yüksek giymetlendirilir. Bu bahımdan Atatürk işinin dövrumüzde, bütövlükde çağdaş türk dünyası migyasında davamı, mügeddes ve uca tutulması mövzusuna-möhterem Prezidentimiz Heyder Aliyevin şehsiyyetine ve fealiyyetine hesr olunmuş ayrıca me'ruzenin seslenmesi hüsusile böyük marağ doğurdu.

Kamillik-keçmiş, indi ve gelecek arasında bütövlükden yaranır. Kollokvium ve simpozium her ikisi birlikde eyani şekilde gösterdi ki, bizim ortag keçmişimize has olan bele bir bütövlük indiki türk dünyasına da yad deyil: Gorgud en'enesi Atatürkte, atatürkçülük ise bir ideya kimi çağdaş türkçülükde yaşayır ve bizi ireliye, sabaha, menzil başına aparır.

AZERBAYCANŞÜNASLAR TEBRİZDE TOPLAŞIR

Azerbaycanşünaslıg simpoziumları çoh olub. Bakıda, Türkiyede, Orta Asiyada, Rusiyanın ve Avropanın böyük elm merkezlerinde. Onlardan bir çohunda me'ruzeçi, te'sisçi yahud teşkilatçılardan biri kimi iştirak etmişem. Lakin hele heç bir simpoziuma bu keder intizar ve heyecanla getmemişdim. Zarafat deyil, ahı ilk defe idi

ki, Azərbaycanın tarixi və indisi barədə bu miqyasda və səviyyədə söhbət üçün ən mehrem elmi kursu ən gədim, ən şöhrətli Azərbaycan şəhərində-Tebrizdə gurulurdu.

Azərbaycanın tarixi və taleyi ilə bağlı hər şey "Azərbaycanşünaslığı" deyilən anlayışın tərkibinə, onun təhlil və tədqiq predmetinə dahildir və bu predmetdən danışmağa tarixi səlahiyyəti, neçə yüz illik, neçə əsrlik haqqı-hüququ olan ən ağsaqqal şəhər də Tebrizdir. Və min yaşlı Tebriz son yarım əsrdə ilk dəfə olaraq düz üç gün, üç gecə bu hüquqdan istifadə etdi.

"Tebrizin yolları dolambadolam, Garagile, dolambadolam"-bu dəfə biz bu dolamlardan garlı, çovğunlu bir gecədə keçdik. Garlı, çovğunlu dolamlar bizi birbirimizdən, Bakını Tebrizdən ayıran tarixin və keçmişin yollarında da var. Lakin biz hər dəfə bu dolamlardan keçəndə həmin dolamların sayı bir ədəd azalır. Və Tebriz Bakıya daha "bir dolam" yaxınlaşır. Bu dəfə də belə oldu.

Arazın o biri tayında İran İslam Respublikası ilə birgə keçirdiyimiz sonuncu ədəbi-elmi tədbirimiz ötən ilin yayında Urmiya şəhərində olmuşdu. Orta əsrlərin klassik farsdilli poeziyasında "Azərbaycan üslubu", "Azərbaycan məktəbi" mövzusu həmin simpoziumun əsas problemi idi. İranın hər tərəfindən və Bakıdan gəlmiş alim həmkarlar ilk dəfə idi ki, belə yekdilliklə, belə mə'nəvi və elmi həmrə'ylə Getran Tebrizdən, Hakaniden və Nizamiden bütünlükdə İranı, bütünlükdə islamı, türklüyü şərəfləndirən "böyük Azərbaycan məktəbi", "böyük Azərbaycan şairi" kimi bəhs etdilər.

Bu dəfə isə biz Tebrizə anadilli şe'rın dünya şöhrətindən bəhs açmağa gəldik; Yunis İmre, Dədə Gorgud və Füzuli türkcəsinin Həsənoğludan və Nesimiden tə Şəhreyarə gədərkə "şirin-şeker lehçəsində" zövg almağa, hüner-zəfər adasından gürür və şərəf duymağa gəldik. Mehiz Erdebil, Marağa, Urmiya "türkcə"sinin ab-havasında ciyər və sine dolusun nəfəs almağa, ürək və can dolusu tənəffüs etməyə gəldik.

Ahı təbiət kimi, mə'nəviyyatın da öz "ekoloji" problemləri var. Təmiz su olmasa, həyat və dirilik olmaz. Təmiz hava olmasa, ekologiyaya özü heçə-puçə çıxar. Təmiz ana dili olmasa, milli mədəniyyət, milli suverenitet gereksiz, artıq bir şeyə çevrilər. Ana dili ilə ana südünün, ata odunun və ocağının, milli ruhun, təbiətin və tərbiyənin, çöreyin, mahnının, hissini, şüurun arasında müştərek bir ağrı və esəbi siniri var. Bu sinir gırılında həstə diş kimi, dilin də esəbi zədə alır, o, zərbəyə, ağrıya həssaslığı itirərək, yavaş-yavaş, helvətçə ölür.

Bəs niyə dilimizdə "dişim ağrıyır" ifadəsi var, amma "dilim ağrıyır" ifadəsi yohdur? Məncə, bu ona görə beledir ki, əcdadlarımız heç evvəldən, başdan-binadan dili "ağrımağa" goymayıblar. Diş ona görə ağrıyır ki, onun esəbi ilə ətraf mühit arasında təbii izole, təbii zireh gətisi arasında galhır. Belə bir "gətisi", zirehi babalar dilin də siniri ilə gerçəklik arasında həmişə zədəsiz və saz sahlayıblar, dil esəbini gərdeşin zədəsi, taleyin zərbəsi qarşısında heç zaman zirehsiz, çılpag gəlməyə goymayıblar.

Ele ona göre de dünyada hem dinin hem de dilin me'nevi diriliyi, ezeli, mügeddes ebediliyi şerefine yükselen çohlu abideler, heykeller var. Dine goyulan en uca heykel Portugaliyadadır: Lissabonun, burada İsayaya goyulmuş heykelden uca zirvesi yohdur. Dilin şerefine goyulmuş en uca heykel ise Gafgazdadır: gürcüler Tiflisde ana diline, gürcü diline abide goymuşlar. Orhon-Yenisey abidelerini (bu mezar daşlarını.) ise men elifbaya goyulmuş heykeller hesab edirem. Poeziyaya, musigiye feleyin özünün, tebietin tişesi ile yonulan heykel ise, mence, Garabağdadır. Cıdır düzüdür, Şuşadır. Bu heykelin pyedestalında hele öten iki yüz ilin ilk yarısında Vidadi öz eli ile bele yazmışdır: "Güllü Karabağın abi-heyatı, nermü-nazik bayatıdır, bayatı."

Lakin heykelleri gorumag da onları gurmağ geder mügeddes ve şerefli me'nevi vezifedir. Helelik, bu istigametde bizim gördüyümüz en büyük iş ondan ibaret olub ki, dahi Üzeyirin, Bülbülün, Natevanın Şuşada yaralanan cismi, vücudu gülleden ve mermiden delik-delik olan heykellerini işgal zolağından çıharıb, Bakıya, muzeye getirmişik. Onları öz pyedestalına gaytarmağ indi bütün Azerbaycan, bütün türklük ve islam garşısında tarihi, me'nevi vezife kimi durur.

Men bu sözleri Tebrizde tribunadan deyende salon algış sesinden titredi, çohmilletli simpozium Azerbaycanın erazi bütövlüyü ile bağı milli missiyanı hem de beynelmilel vezife kimi e'tiraf ve tesdig etdi.

Tebriz simpoziumunda Türkiyeden, İrandan ve Orta Asiyadan nümayende hey'etleri iştirak edirdi. Bütövlükde altmış bir me'ruze dinlenildi. Azerbaycanı en görkemli elm, edebiyat ve medeniyyet hadimleri, yazıçı, filolog, senetşünas, filosof ve tarihçiler temsil edirdi. Elmler Akademiyasının bütün humanitar institutlarının rehberleri ve nüfuzlu mütehessislere, Üniversitetin filologiya fakültesinin professorları, metbuat nümayendeleri me'ruzelerle çihış etdiler.

Simpoziumda tohunulan mövzuların elmi problem terkibi zengin ve elvan idi: Azerbaycanın tarihi, folkloru, etnografiyası, dili, edebiyatı, musigisi ve ressamlığı, nezeri-estetik fikir tarihi, onun diger halglar, gardaş milli medeniyyetlerle elagelerinin tarihi... Ana dili, anadilli edebiyat ve folklor problemi ile bağı me'ruzeler hüsüsile büyük marag doğurdu. Professorlardan Tofik Hacıyevin "Azerbaycan dilinin teşekkülü ve tarihi inkişaf merheleleri", Ağamusa Ahundovun "Azerbaycan edebi dilinin inkişafı ve onun tedgigi tarihi", Nizami Ceferovun "Türk edebi dillerinin (ferdi edebi "türkceleşmelerin teşekkülü ve formalaşması", Kamil Veli Nerimanovun "Dilimizin deyim hazinesi" adlı me'ruzeleri hamısı bir yerde milli dilin gedimliyi, keçdiyi yolu ve canlı indisi barede herterefli tesevvür yarada bildi, Azerbaycan türkcesi bunlarda lingvistik ve ictimai siyasi bahımdan öz ihtisashı tehliilini tapdu, onun öyrenilmesi sahesinde Azerbaycandan haricde (Türkiye, İran, ABŞ, İngiltere, Almaniya) görülen işlerden danışıldı.

Neçe esrlik erebdilli ve farsdilli merheleleri olan yazılı edebiyatımızdan fergli olarak, Azerbaycan folkloru hemişe "anadilli folklor" olub. Beynelhalg yazılı edebi diller var, ne geder desen, amma türk dili, belke de yagane dildir ki, "beynelhalg

folklor dili" kimi işlenib: Gafgazda, Kiçik Asiyada, Orta Asiyada. Hetta indi de bütün türk bölgelerinde here bir ayrıca edebi dilde, amma hamı eyni bir folklor dilinde danışır.

Mügayise üçün klassik folkloru da ohuyun, bu klassik ağız edebiyatı barede müasir dövrdə, çeşidli türk folklor bölgelerinde yazılmış çağdaş elmi edebiyatı da: ümumilik, eyniyyət birincide yüz faizdir, ikincide heyli az. Tesadüfi deyil ki, simpoziumda ohunan me'ruzelerin mövzusunda növbəti böyük istigamet-folklorla bağlı me'ruzeler oldu. Ve onların içerisinde ev sahiblərinin, yerli müəlliflərinin çıxışları hüsusiylə hoş te'sir bağışladı.

Azərbaycan Elmlər Akademiyası Folklor Elmi-Mədəni Mərkəzinin direktoru, filologiya elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov "Türk folklor bölgələrində folklor nümunələrinin toplanması, tədqiqi, nəşri sahəsində uğurlar və vəzifələr" mövzusunda me'ruze ilə çıxış etdi. Mərkəzin elmi əməkdaşı Fidan Muradliyevanın "Folklor obrazları və motivləri" mövzusunda hazırladığı folklor nümunələri simpoziumun keçdiyi binanın foyesində nümayiş etdirildi və böyük marağ doğurdu.

Azərbaycan Elmlər Akademiyası mühbir üzvü, Mə'marlıq və İncəsənət İnstitutunun direktoru Rəsim Əfəndi Azərbaycan sənətsünaslarının uzaq keçmişdən zamanımıza gədir İrana və Azərbaycana həsr edilmiş əsərlər üzərində geniş dayandı. Hüsusiylə, Təbrizin bədii sənətkarlığı, mə'marlığı, halqaçılıq sənəti barede maraqlı müşahidələr söylədi, Təbrizdə yaradılan tohuculuq, keramika, mə'marlıq, ən çoh isə miniatürələrin Yaxın və Orta Şərk incəsənətinə tə'siri barede yeni sənədləri nümunə gətirdi.

Milli münasibətlər İnstitutunun direktoru, filologiya elmləri doktoru Vəqif Arzumanlının "Türk-islam ordusunun Azərbaycanın azad olunmasında rolu" me'ruzesi maraqla qarşılandı.

Şair-publisist, millət vəkili Sabir Rüstəmhanlı "İstiqlal düşüncəsi və bədii edebiyat", tarix elmləri doktoru Şövkət Tağızadə "Şeyh Məhəmməd Hiyabani", elmlər namizədləri Ofelya Bayramova "Əlibey Hüseynzadə İranda türklər haqqında" və Asif Rüstəmli "İstiqlal tribunu və fədaisi Seid Səlməsi" mövzusunda me'ruzələr etdilər.

Türkiyədən gəlmiş gonaqlar, İranlı həmkarlarımız da öz çıxışlarını Azərbaycanda milli mədəniyyətin tarixi inkişaf yollarına, onun təcrübəsinə və nəzəriyyəsinə həsr etdilər. Professor Sadiq Turalın "Türk dünyası edebiyatı layihəsi və İranlı sənətkarlar", professor Əbdülhəliq Çayın "Azərbaycanın geopolitik durumu və Azərbaycanda ilk köç yerləşimi", doktor Əli Yavuz Akpınarın "M. Ə. Rəsulzadənin arxivləri və əlyəzmaları" me'ruzələri həm ixtisaslı nəzəri tutumu, həm də fakt, sənəd zənginliyi ilə diqqətə cəlb etdi.

Azərbaycan-Türkiyə ədəbi-elmi əlaqələri sahəsində xidmətlərinə görə Əli Yavuz Akpınara Rəsul Rıza adına Beynəlxalq Müğafatı təqdim etdim. Çocuqlar və

yeniyetmeler simpoziumun iştirakçılarını şe'r ve mahnılarıyla tebrik etdiler. Simpozium getname kabul etdi.

İki esrin ve iki min ilin astanasında yeni medeniyyetin, sabahkı beşeri deyer ve servetlerin teşekkülünde Şerg halglarına mehsus humanitar irsin feal iştirakını te'min etmek bahımından garşıda duran vezifeler bu senedle ifade olundu. Gedim İran-Turan dünyaları arasında ortaq deyerleri daha derinden tedgig edib, bu en'eneleri hemin ölkeler arasında çağdaş integrasiyanın da hidmetine seferber elemeyin vacibliyi geyd olundu.

Simpozium iştirakçuları İranda Azerbaycandilli maarif, metbuat ve tedrisin geniş yayılması üçün Türkiyenin ve Azerbaycan respublikasının kadr potensialini, elmi-tehniki imkanlarını bu megsede seferber etmek, bu megsedle her üç öлке arasında sıh emekdaşlıq programı hazırlamaq teklifi ile çıhış etdiler. Növbeti simpoziumların Tehrande ve Bakıda keçirilmesi barede de teklifler ifade olundu.

Simpoziumdan bir neçe gün evvel İranın möhterem Prezidenti Seyid Mehemed Hatemi cenabları Tebrzide olmuş ve demişdi: "Azerbaycan ölkenin en gedim medeniyyeti olan mentegesi ve İranın fehridir. Azerbaycan filosofların beşiyidir. Azerbaycannın alimleri, arifleri, şairleri, yazıçıları, mütefekkirleri ve senetkarları harada olsalar, onun elm ve tereggisini nişan verirler. Azerbaycanın gehreman ehalisi, başız uca olsun."

Bu sözler deyilenden sonra hemin sözleri (Azerbaycanın, Tebrizin böyük elm ve medeniyyet merkezi olduğunu) doğruldan, tesdig ve tesbit eden en mühüm hadise dekabrın 3-den 5-ne geder Tebrizde keçen Birinci Azerbaycanşünaslıq Simpoziumu oldu.